

Atıf/Citation

Deniz, T., Çelik, Ö., (2020), Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları:Safranbolu El Sanatları Ustaları Üzerine Bir İnceleme. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 123-138

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS TAŞIYICILARI: SAFRANBOLU EL SANATLARI USTALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Intended Cultural Heritage Carriers: A Study on Safranbolu Crafts Masters

Doç. Dr. Taşkın DENİZ¹

Öznur ÇELİK²

Öz

Toplum hafızası açısından birer kanıt niteliğinde olan ve kültürel varlıkların gerek sürdürülebilirliği gerekse de gelecek kuşaklara aktarılmasında açısından kültürel miras önemli bir kavramdır. Küreselleşme ile birlikte aynılığa olan tepkinin artması aynı zamanda yerel ve özgünlüğünden fazla ödün vermemiş kültürel unsurların hem ortaya çıkarılmasını hem de korunmasını son derece önemli hale getirmiştir. Bu kapsamda kültürel mirasın önemli bir unsuru olan geleneksel mesleklerin belirlenmesi, ortaya çıkarılması ve korunması da önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 17 Aralık 1994 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan Karabük ili Safranbolu ilçesinde sürdürülen ve yok olma noktasına gelmiş geleneksel el sanatları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, kültürel miras değeri olarak listelenen geleneksel meslekler ve bunlar icra eden ustaların verdiği bilgilerin kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması ve korunmasına yönelik öneriler sunulmasıdır. Çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda öncelikle somut olmayan kültürel miras ve geleneksel el sanatları temelinde kavramsal bir çerçeve sunulduktan sonra geçmişten bugüne aktarılmış geleneksel el sanatları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmada ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasını ifade eden nitel araştırma yöntemi ve verilerin toplanmasında yapılandırılmamış mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. 2019 yılı eylül - aralık ayları arasında dört aylık süreçte Safranbolu'nun "Tarihi Çarşı" olarak ifade edilen bölgesinde saha araştırması yapılmıştır. Kültürel miras değeri olarak listelenen meslekler ve bunlar icra eden ustalar ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler (nitel görüşme verileri) çalışmanın başlıca veri kaynakları olmuştur.

Safranbolu'da yaşatılmaya çalışılan el sanatları Arasta Çarşısı ve çevresindeki dükkânlarda icra edilmektedir. Safranbolu'da emek ve sabır gerektiren el sanatları, talep olmayışı ve usta-çırak eğitimi kapsamında gençlerin pek ilgi göstermeyişi gibi sebeplerden dolayı günümüzde terk edilmiş durumda ve yok olmaya yüz tutmaktadır. Safranbolu'da günümüzde de geçerliliğini devam eden ve kültürel birer unsur olmalarının yanında ekonomik açıdan da gelir getirmeye devam eden demircilik, bakırcılık, kalaycılık, debbağlık, yemenicilik ve bastonculuğun varlığını sürdürmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Çalışmada belirtilen mesleklerin çoğunluğunda mesleği icra eden kişi sayısı ya tek ya da yaşı

¹ Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, taskindeniz@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-1293-5404

² Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü YL Öğrencisi, oznur7877@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-8142-5526

fazla birkaç kişiden oluşmaktadır. Buna ilaveten söz konusu meslekleri yapanlarda yetiştirilmek amacıyla bir elemanın (çırağın) olmaması, ustaların mesleği bırakması ile birlikte yok olma riski taşımaktadır. Bu mesleklerin kaybolmaması, korunması ve geleceğe aktarılmasında yerel yönetimlere, ilgili kurum ve kuruluşlara, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Coğrafya, Safranbolu, Somut Olmayan Kültürel Miras, Geleneksel El Sanatları

Abstract

Cultural heritage is an important concept in terms of both the sustainability and the transfer of cultural assets to future generations, which are evidences for social memory. Increasing reaction to sameness with globalization has also made it very important to both reveal and preserve cultural elements that do not compromise on local and originality. In this context, it is also important to identify, reveal and protect traditional professions, which are an important element of cultural heritage.

In this study, traditional handicrafts, which were brought to the UNESCO World Heritage List in Safranbolu district of Karabük province, which were taken to the point of extinction, were discussed. The aim of the study is to record the traditional professions listed as cultural heritage values and the information provided by the masters performing these, to record and transfer them to future generations. In line with the subject and purpose of the study, after presenting a conceptual framework based on intangible cultural heritage and traditional handicrafts, information about traditional handicrafts transferred from past to present has been given. In the research, the qualitative research method that expresses the non-numerical examination and interpretation of the observations to discover the meaning and type of the relations and the unstructured interview (interview) technique were used to collect the data. Between September and December 2019, field research was carried out in the region, which is referred to as the "Historic Bazaar" of Safranbolu in a four-month period. The professions listed as cultural heritage values and the data obtained from the interviews with the masters performing these (qualitative interview data) were the main data sources of the study.

Handicrafts that are tried to be kept alive in Safranbolu are performed in Arasta Bazaar and the shops around it. Handicrafts requiring labor and patience in Safranbolu are now abandoned and face extinction due to reasons such as lack of demand and lack of interest in youth within the scope of master-apprentice education. In Safranbolu, it has been determined that ironworking, coppersmithing, tinseling, botanism, yemenism and cane-making, which continue to be valid as well as being a cultural element, continue to exist. In the majority of the professions mentioned in the study, the number of people performing the profession is either single or more than a few years old. In addition, the absence of an element (apprentice) to be trained in those engaged in the professions in question carries the risk of extinction when the craftsmen abandon the profession. Important duties fall on local administrations, relevant institutions and organizations, universities, non-governmental organizations in terms of protecting and transferring these professions to the future.

Keywords: Cultural Geography, Safranbolu, Intangible Cultural Heritage, Traditional Handicrafts

Giriş

Kültür; bir bölgenin, ülkenin ya da bir topluluğun geçmişten günümüze kadar süregelen örf, adet, gelenek, görenek, inanış, düşünce ve yaşam biçimleri, el sanatları, sanat eserleri, eğitim faaliyetleri, beslenme özellikleri ve tarihi açıdan değere sahip varlıkları gibi pek çok unsurunu kapsayan bir kavramdır (Diker ve Deniz, 2017:1). Kültürlerin mekân üzerinde nasıl üretildiğini, geliştiğini, değiştiğini ve dağıldığını inceleyen ve analiz eden kültürel coğrafya, coğrafyadan tarihe, antropolojiden edebiyata, psikolojiden sosyolojiye birçok disiplin tarafından tanımlanmış bir kavramdır. Geçmişten günümüze kalan yer altındaki, yer üstündeki ve su altındaki somut ve somut olmayan taşınır ve taşınmaz değerlerin tümü kültürel miras olarak kabul edilir. Dil, din, ahlak kuralları, geleneksel müzik, geleneksel dans, örf ve adetler gibi kültürel miras unsurları ifade eden somut olmayan kültürel miras unsurları kapsamında, kültür taşıyıcılarından el sanatları önemle yere sahiptir.

Kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun Paris'te 29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihleri arasında toplanan 32.Genel Konferansı, 17 Ekim 2003 tarihinde "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Sözleşme, TBMM'nin 19.01.2006 tarihli oturumunda oy birliği ile kabul edilmiş, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" (No: 5448) 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Türkiye'nin taraf olma süreci 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre somut olmayan kültürel miras, "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsil, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" anlamında kullanılmaktadır (<http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/>). Kültürel miras kavramı ile alandaki yerini alan somut kültürel miras, "folklor, popüler kültür, geleneksel kültür" terimleriyle de kullanılmaktadır (Skounti, 2011:30).

Toplum hafızası açısından birer kanıt niteliğinde olan ve kültürel varlıkların gerek sürdürülebilirliği gerekse de gelecek kuşaklara aktarılmasında açısından kültürel miras önemli bir kavramdır. Küreselleşme ile birlikte aynılığa olan tepkinin artması aynı zamanda yerel ve özgünlüğünden fazla ödün vermemiş kültürel unsurların hem ortaya çıkarılmasını hem de korunmasını son derece önemli hale getirmiştir. Bu kapsamda kültürel mirasın önemli bir unsuru olan geleneksel mesleklerin belirlenmesi, ortaya çıkarılması ve korunması da önem arz etmektedir.

Yöntem

Kültür turizmi ve kültürel miras kapsamında ele alındığında geleneksel el sanatlarının hızla yok olmaya başladığı günümüzde bu zanaatları yaşatmaya çalışan ustaların tespit edilerek kendileri ile görüşülmesi, aktardıkları bilgilerin yazılı ve sesli olarak kayıt altına alınması, kültürel miras unsurlarımızın unutulmaması, yeni nesillere aktarılması ve böylece sürdürülebilir kılınmaları açısından mutlak önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, 17 Aralık 1994 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan Karabük ili Safranbolu ilçesinde sürdürülen ve yok olma noktasına gelmiş geleneksel el sanatları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, kültürel miras değeri olarak listelenen geleneksel meslekler ve bunlar icra eden ustaların verdiği bilgilerin kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması ve korunmasına yönelik öneriler sunulmasıdır. Amaç kapsamında çalışmada cevabı aranan başlıca sorular şunlardır: Safranbolu ilçesinde kaybolmuş ya da kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel meslekler nelerdir? İlçe genelinde kaybolan mesleklerin bugün var olamamalarının arkasında yatan sosyal, kültürel ve ekonomik nedenler nelerdir? Kaybolmuş mesleklerin Safranbolu'nun ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimdeki rolü neydi? Safranbolu'da kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin devamlılığının sağlanması adına ilgili kurumların görev ve sorumlulukları nelerdir? Safranbolu'da kaybolmaya yüz tutmuş meslekleri icra eden ya da etmiş ustalar kimlerdir?. Çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda öncelikle somut olmayan kültürel miras ve geleneksel el sanatları temelinde kavramsal bir çerçeve sunulduktan sonra geçmişten bugüne aktarılmış geleneksel el sanatları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmada ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasını ifade eden nitel araştırma yöntemi ve verilerin toplanmasında yapılandırılmamış mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. 2019 yılı eylül - aralık ayları arasında dört aylık süreçte Safranbolu'nun "Tarihi Çarşı" olarak ifade edilen bölgesinde saha araştırması yapılmıştır. Kültürel miras değeri olarak listelenen meslekler ve bunlar icra eden ustalar ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler (nitel görüşme verileri) çalışmanın başlıca veri kaynakları olmuştur.

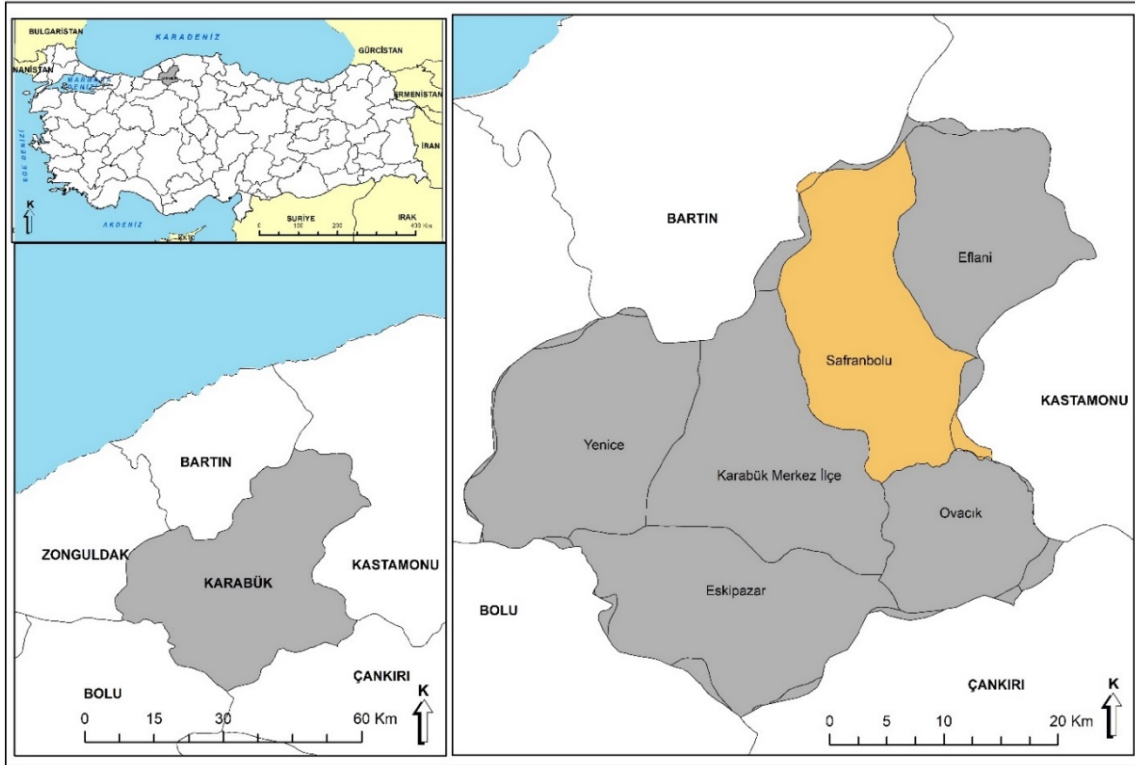
1. Geleneksel El Sanatları

Kültür içerisinde yer alan, nesilden nesille aktarılan maddi ve manevi miraslardan birisi de geleneksel el sanatlarıdır (Sarioğlu, 2005:72). El sanatları, insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile geliştirilen, doğal ve beşeri koşullara göre değişimler gösteren ve ortaya çıktığı toplumun hislerini, sanatsal beğenilerini, yaşam biçimlerini yansıtan sanat ve zanaat ürünlerinden oluşmaktadır (Özcüre ve Yavuz, 2006:168). T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı kayıtlarına göre el sanatı tanımı ise şöyledir; “*Bir veya birden fazla sanatkârın bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelin yanı sıra yararlıyı sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan, evde veya atölyede, ya bütün gün ya boş zamanlarda ya da belli dönemlerde üretilen geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif, dini ve sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan, el, el aleti veya mekanik araçların yardımıyla yapılan ürünlerdir.* (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2012:6)”. El sanatları bir ulusun kültürel kişiliğinin en canlı ve anlamlı belgeleridir. Birçok uygarlığın beşiği olan Anadolu’ya Türklerin yerleşiminden sonra, bu uygarlıkların kültürleri yeni bir sentez içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. İşte bu nedenle Türk el sanatlarının kökleri çok eskilere gitmekte ve sosyo-kültürel açıdan önem taşımaktadır (Onuk, 2002: 416). Günlük kullanıma dönük veya sanatsal değer taşıyan geleneksel el sanatları üretimi, gelişmekte olan ülkeler için olduğu kadar gelişmiş birçok ülke için de yaşamın güzelliğini ve kalitesini tehdit eden ve yaygınlaşan endüstriyel tasarım ürünlerine karşı, sanatın güzelliğini yansıtan kültürel bir gösterge olarak, giderek önem kazanmaktadır (Özgül ve Yavuz, 2006: 169). Çoğu zaman fonksiyonelliği ön planda tutularak üretilen el sanatları, onu yapan zanaatçının kendi iç dünyasını kültürel mirası ile harmanlaması sonucu oluşan çeşitli sembollerle mesajını aktardığı nesnelere haline gelmiştir. Bu nedenle üretilen el sanatları ekonomik, sosyal hayatta olduğu kadar kültürel hayatımızda da önemli bir yere sahiptir. Yapıldığı dönemin kültürel izlerini taşıyan bu ürünler din, örf, adet ve geleneklerle şekillenmiştir (Dilmaç, 2013: 93). Bir toplumun süslemelerinde ve el sanatlarında o toplumun sanata olan duyarlılığını en kesin ve açık bir şekilde görmek mümkündür (Acar, 2011:13). Bu sebeple bütün milletler el sanatlarına büyük önem vermekte ve el sanatlarını geçmişten geleceğe uzanan kültür hazinesi olarak korumaktadırlar. Geçmişe kültürlerin özelliklerini gelecek nesillere aktarmada tarih boyunca yazılı kaynaklar kadar etkili olan el sanatları ürünleri daima iyi bir iletişim aracı görevi görmüştür. Toplumun paylaşma ve imce duygularının gelişmesinde önemli rol oynayan el sanatlarının ekonomik gelişmeden ruh sağlığına, eğitimden sosyalleşmeye kadar olumlu etkileri bulunmaktadır (Onuk, Akpınarlı vd., 2015:436).

El sanatları, bir milletin milli kültürünü simgeleyen ve tanıtan, kuşaktan kuşağa aktararak sürdürülebilir kılınmasında etkin rol oynayan en önemli kültürel taşıyıcılardandır. Sanatlarını temsil eden ürünler, o ülkenin kültürel kimliğinin en canlı ve en anlamlı belgelerinden birini yansıtmaktadır. Türk el sanatlarının kökleri çok eskilere gitmekte ve sosyo-kültürel açıdan önem arz etmektedir. Kültürümüzün gelişmesine, değerlerimizin nesilden nesille aktarılmasına büyük katkı sağlayan el sanatları eserlerini geçmişten günümüze kadar olan tüm süreçlerde Anadolu’nun her bölgesinde görmek mümkündür. Özellikle kültür turizminin yoğun olduğu şehirlerimizde el sanatları işçiliğinin gelişmiş olduğu söylenebilir. İstanbul ve Antalya gibi turizm potansiyeli yüksek olan şehirlerde el sanatları ürünleri genelde al-sat yöntemiyle başka şehirlerden temin edilse de Ürgüp, Kapadokya ve Safranbolu gibi tarihi kentlerimizde el sanatları bulunan yerde yapılarak ziyaretçilerin beğenisine sunulmaktadır.

2. Safranbolu Tarihi Çarşısı ve Geleneksel El Sanatları

Karadeniz Bölgesi Batı Karadeniz Bölümü’nde Karabük iline bağlı bir ilçe olan Safranbolu, Roma öncesi devirlerde adı “Paflagonya” olan Kızılırmak ve Filyos Irmağı arasında kalan bölgede yer almaktadır. Bu bölge tarihi süreçte Hitit, Frigya, Lidya, Pers, Helen, Roma, Bizans, Danişmend, Çobanoğulları, Anadolu Selçuklu, Candaroğulları ve Osmanlı gibi birçok kavim, devlet ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Safranbolu’nun bilinen geçmişi yaklaşık M. Ö. 3000 yıllarına kadar tarihlendirilmiştir (Kalyoncu, 2010:23-24 ; Tunçözgür, 2012:12). Nitekim, Gümüş (Küblüce) Mahallesi ve Konarı Köyü’nde bulunan tümülüsler ile Hacılarobası, Çavuşlar, Kızılcaören ve Ilbarıt kırsallarında bulunan kaya mezarlarından elde edilen bulgular Safranbolu’nun Antikçağ öncesine dek uzanan bir yerleşim sahasını olduğunu, camiye dönüştürülerek “Ulucamii” adını alan Saint Stefano Kilisesi’nin 1872 yılına ait onarım kitabesinde kilisenin 515 yılında inşa edildiğinin yazması da Safranbolu’nun Geç Roma döneminden bu yana sürekli yerleşim yeri olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Safranbolu, çeşitli uygarlıklar arasında el değiştirdiği gibi Türkler ile Bizanslılar ve hatta Türk Beyleri ile Osmanlı arasında da el değiştirmiştir.

Harita 1: Safranbolu Lokasyon Haritası

14. Yüzyılın başlarından itibaren Türklerin hâkimiyetinde olan Safranbolu, 18. Yüzyılda Asya ve Avrupa arasındaki ticaretin önemli bir merkezi haline gelmiştir. Geleneksel kent dokusu, ahşap yığma evleri ve mimarisiyle kentsel sit alanı ilan edilen ender kentlerden biri olan Safranbolu, Türk kentsel tarihinin bozulmamış en iyi örneklerinden biridir (Albayrak, 2013).

Safranbolu, Osmanlı Devleti'nin en güçlü dönemi boyunca ekonomik zenginliğin merkezlerinden biri olmuştur. 18. Yüzyılda Safranbolulu olan Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'nın yüzyılın sonlarında kendi adına yaptığı vakfın vakfiyesinin incelenmesiyle iktisadi durum hakkında birçok bilgi edinilmektedir. Vakfiyede geçen ve iktisadi iş bölümünü yansıtan çarşı isimleri ise şunlardır. Temurcular (Demirciler), Semerciler, Boyacılar, Saraçlar (*hayvanların koşu takımlarını yapan kişi*), Atarlar (Çaputcular), Penpeciler (Pamukçular), Kasaplar, Terziler, Sebzeçiler ve Kuyumcular. Bu dokuya Kazdağlıoğlu Mehmet Ağa'nın Köprülü Camii'nin güney eteğinde, bugünkü kunduracılar çarşısında, İzzet Mehmet Paşa'dan 15 yıl kadar önce yaptırdığı 24 adet dükkânı da eklemek gerekmektedir. Vakfiyede geçen bazı dükkân isimleri ise hangi mesleklerin icra edildiği hakkında fikir verecek niteliktedir. Bezirgân (Tacir-Tüccar), Çerçi (*ufak-tefek- eşya satan*), Boyacı, Duhancı (Tütüncü), Kasap, Berber, Kılıççı, Manav, Ekmekçi, Pamukçu, Bozacı, Haffaf (*Kavaf, hazır ayakkabı satıcısı*), Kahvehane, Fırıncı, Salhane (Mezbahane), ve Keçeci Karhanesi (*keçeci atölyesi*). Safranbolu'da iktisadi hayatın işleyişi lonca sistemine göre yürütülmüştür. Her meslek kendi içinde bir birlik oluşturarak örgütlenmiştir. Daha çok eşya işleyicisi durumundaki zanaatkarların oluşturdukları bu birlikler dericiler, demirciler, bakırcılar, yemenciler, semerciler gibi kendi meslek adlarıyla isimlendirilmektedir. Şehrin yerleşme düzeninde de ayrı ayrı sokaklarda yer alarak kendi isimlerini vermişler ve günümüzde de Safranbolu'da aynı isimlerle yer almaktadırlar (Görsel 1). Safranbolu'da imalat faaliyetleri içinde yer alan dokumacılık ise daha çok evlerde yapılmakta, bu sebeple Safranbolu evlerinin çoğunluğunda dokuma tezgâhı bulunmaktaydı. O dönemlerde mutaflık (tuhafiyeye) ve keçecilik de oldukça yaygın olarak yapılmıştır (Kalyoncu, 2010:40-42).

Görsel 1. 20. Yüzyıl başında Safranbolu Çarşısı (Kaynak: Kalyoncu, 2010:48)

20. Yüzyıl başı, Safranbolu’da meslek dallarının çoğaldığı devirdir. O dönemde kayıt altına alınmış meslekler şunlardır; Yemencilik, Kavaflık, Deri Ticareti, Börekçilik, Pastırmacılık, Hallaçlık, Boyacılık, Sobacılık, Mücellitlik (*cilt yapan kişi*), Şekercilik, Manifaturacılık, Mühür Kazıcılığı, Debbağlık (*dericilik*), Kemercilik, Nalbantlık, Kebapçılık, Fırıncılık, Dokumacılık, Urgancılık, Kalaycılık, Bezirhane (*bezir, zeyrek, keten yağı üretimi*), Yapıcılık, Kerestecilik, Keten ve tahin imalatçılığı, Kunduracılık, Saraçlık, Kasaplık, Aşçılık, Katırcılık, Keçecilik, Demircilik, Hattatlık, Helvacılık, Çekicilik (*ağaç işleri, torna işi yapan kişi*) (Tunçözgür, 2012:43).

Cumhuriyetten sonra ortaya çıkan gelişmeler Safranbolu’nun iktisadi yapısını ve bu yapı içerisinde önemli bir hacmi olan el sanatlarını derinden etkilemiştir. İktisadi yapı çökmüş yerine ise yeni yapı kurulamamıştır. Ülke genelinde seri imalatın el emeğine dayalı üretimin yerini alması ile geleneksel ürünlere olan talep azalarak toplumsal gelişmeye bağlı yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Bu durum el sanatlarını olumsuz etkilemiş ve el sanatları ile uğraşan zanaatkarların çirak bulamamaları sebebiyle tabaklık, Keçecilik, çekmecelik, hırhırcılık (*ağaç işleri pencere topları yapan kişi*), mutafık (tuhafiye) o dönem içinde yok olurken semercilik, saraçlık, nalbantlık, dericilik, kunduracılık, bakırcılık ve kalaycılık ise yok olma düzeyine gelmiştir (Acar, 2011:14-15). Gelişen teknoloji ve değişen dünya şartları nedeniyle bu geleneksel el sanatları ürünleri yok olma sürecine girmiş, sonraki nesillere aktarılamama sorunu ortaya çıkmış ve bu durum kültür mirasını olumsuz etkilemesi açısından oldukça önemli bir konu haline gelmiştir (Öztürk, 2005:67-75).

3. Safranbolu El Sanatları ve Ustaları

Geleneksel Türk yerleşimlerinin tipik örneklerinin görüldüğü Safranbolu ve çevresi aynı zamanda geniş bir el sanatları koleksiyonuna sahiptir. Söz konusu el sanatları ve başlıca özellikleri şunlardır;

3.1. Demircilik

İnsanlık tarihinin ilk zamanlarında başlayıp, günümüze kadar uzanan bir geçmişe sahip olan demircilik, dünya üzerinde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Eski zamanlarda 'Demir Çağı' adında bir zaman dilimi olmasından, günümüzde hemen hemen bütün sanayi ve teknolojik işlerde demir kullanılması, demirin insanlık tarihinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Evrensel olarak demir ve demirciliğin her ülke ve toplum için büyük önemi bulunmakla birlikte Türklerin Orta Asya'da başlayan varoluşundan günümüze kadar gelişmesinde büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Türkistan'da, Türklerin tarihin erken dönemlerinde demiri keşfetmeleri ve işlemeleri onları demir işçiliği konusunda ustalaşmalarına vesile kılmıştır. Türkler, demiri bir sanat haline getirmiş ve tüm dünya da demir ustaları olarak anılmışlardır (Dağı ve Çelik, 2020:26,28).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1924 yılında, Safranbolu'da 105 demirci ustası bulunmaktaydı. Sıcak ve soğuk demir işçiliği ile uğraşan bu ustalar, yaptıkları işe göre Çilingirci, Sabancı, Sobacı vb. gibi isimlerle anılmaktaydı (Acar, 2011:35-36). Safranbolu'da 1980'li yılların başına kadar faal şekilde devam eden demircilik bugün meslek adeta bitme noktasına gelmiştir. Safranbolu'nun tarihi dokusunda büyük öneme sahip olan ve hemen her sokakta her yapıda kendini gösteren demircilik sanatına ilgi bugün azalmış olsa da her zaman ihtiyaç duyulan bir sektör olarak kalacaktır (Dağı ve Çelik, 2020:37). Safranbolu'da demircilik geleneğini devam ettiren Hüseyin Şahin ÖZDEMİR (fotoğraf 1) usta ile konu hakkında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede Hüseyin Usta'nın demircilik mesleği ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır;

"1978 yılında Çataklı Muhsin Usta'nın yanında mesleğe başlayan Hüseyin Usta, kaybolmaya yüz tutan meslekler arasında en şanslısının demirciler olduğunu ifade etmektedir. O'na göre insanların demire, demirle ilgili araç - gereçlere gereksinim duyması, ihtiyacının içerik değiştirmesine rağmen halen devam etmesi bu sanat dalının korumasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca unutulmamalıdır ki demircilik bir peygamber (Hz. Davut) mesleğidir. 8 yıl çırak olarak çalışıp Ahilik Kültürü kapsamında şedid (kuşak) bağlayarak usta olup kendi dükkânını açmaya hak kazanan Hüseyin Usta için demircilikte işin özünü örs, çekiç, mengene ve körük oluşturmaktadır. Bu araçlar demirci ustasının dükkânında mutlaka bulunmalıdır. Safranbolu demir ustalarının eğe dışında örs de dâhil olmak üzere kendi mesleklerinde kullandıkları demir araç-gereçleri dahi kendilerinin yaptıklarını dile getirmektedir. Her sabah 7:30 gibi dükkâna gelir, üç İhlas ve bir Fatihâ okuyarak Besmele ile açardık. Sabah temizliğini yaparak ocağı yakardık. Öküz pulluğu, at nalı, soba, balta, nacak, kürek, kerpeten, kışkaç, pergel, satır, bıçak, çan, kapı anahtarı, kapı tokmağı, kapı üstü ferforje, kepenk, pencere korkuluğu gibi pek çok malzeme yapardık. Zaman içerisinde sanayi ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte demir ürünlerinin seri üretime alınması ile birlikte mesleğe duyulan ilginin azaldığını, bu sebeple demirci ustasının bir elin parmakları kadar kaldığını ifade etmektedir. Günümüzde Safranbolu'da bulunan demirci ustaları ise Mustafa Kazım ALPARSLAN, Muhsin ÜNAL, Kazım MADENOĞLU ve Hüseyin Şahin ÖZDEMİR (kendisi) olduğunu söylemektedir."

Hüseyin Usta ile yapılan görüşme dikkate alındığında; Çin kaynaklı ithalata bağlı olarak üretimin çok azalmasından, elde edilen gelirin artık aile geçimi sağlamaya yetmemesinden, eskiden 100'ü aşan dükkân sayısının bugün birkaç taneye düşmesinden, çırak bulunamamasından, açık dükkânlardaki ustaların da yaş ortalamasının yüksek olması nedeni ile mesleğin kaybolmasından ustanın yakınmakta olduğu tespit edilmektedir.

3.2. Bakır İşlemeciliği

Bakırın insanlık tarihinde kullanılması çok eski çağlarda başlamıştır. Nitekim insanoğlunun keşfettiği ve kullanıma başladığı ilk maden bakırdır. Taş devrinin sonundan itibaren bakır madeni, o dönem insanları tarafından süs eşyası, silah ve ilkel aletler yapımında kullanılmıştır. Günümüzde hemen her sanayi türünde yararlanılan bir hammadde durumundadır. Uygarlık ilerledikçe bakıra olan ihtiyaç daha da artmıştır. Bakıra olan devamlı talep artışı endüstrileşmedeki gelişmelerle orantılıdır. Bugün elektrik ve elektronik sanayiden inşaat sanayisine, ulaşım sanayisinden askeri sanayiye vb. pek çok sanayi alanında ana malzeme olarak kullanılmaktadır (<https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/bakir>).

Safranbolu'da baba mesleği bakır işlemeciliğini sürdüren Mehmet Kemal ÖZDAL (fotoğraf 2) usta ile konu hakkında görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede Mehmet Usta'nın bakır işlemeciliği ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır;

“1983 yılı Gaziantep doğumlu olan genç usta, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait motiflerle mutfak malzemelerini süslemektedir. 40’ı aşkın motif kullandığını ifade eden usta, bakırın kullanım alanlarının çok geniş olduğunu söylemektedir. Pirinç ve gümüş başta olmak üzere her tür metallerin üzerine bakır işlemeciliği yapan usta, bakır eşyaların süs eşyası olarak turistler tarafından büyük ilgi gördüğünü dile getirmektedir. Mehmet Ustaya göre unutulmaya yüz tutmuş zanaatlardan olan bakır işlemeciliği ve bakır ustaları Anadolu’da az sayıda da olsa da devam etmektedir. Bakırcılık mesleğinin durumu önceki yıllara göre kıyaslanamaz hale geldi. Unutulmaya yüz tuttu. Çalıştıracak çırak bulamıyoruz artık. 50 yıl önce bakırdan yapılmış ürünler mutfak eşyası olarak kullanılırdı, şimdi ise sadece turistik bir eşya olarak kullanılıyor. Bakırcılık geçmişte öyle rağbet görüyordu ki bir kalfanın haftalığı memurun neredeyse 1 aylık maaşına denk geliyordu. Eskiden sadece tepsilerin üzerine yapılan kabartma için 12 kişi çalışıyorduk. Mağazalar bunları yurt dışına gönderiyordu. 90’lardan sonra bakırcılık bitmeye başladı. Çelik, alüminyum, cam, porselen çıktı, bakır rafa kalktı. Eskiden bakır kullananların sayısı çok fazlaydı, şimdi işi bilen bakır kullanıyor. Bakır tencerede pişen yemeğin verdiği lezzeti diğer materyaller veremez. Bakırın özelliği; ısındığı zaman her tarafı birden ısınır. Özellikle Türk kahvesinin tadı bakır cezvede bambaşka olur. Şimdi bu eşyaların yerine seramik, porselen gibi alternatifler çıktı. Bakıra şekil veren dövmeciler yok artık. Makineler yüzlerce üretim yapıyor ama el işçiliğinin yerini tutmaz. Turistler hala bizi tercih ediyor.”

Bugün bakırcılıkta yapılan eşyaların çoğunlukla hediyeelik eşya ya da süs eşyası olarak yapıldığı görülmektedir. Bu durum bakır mutfak eşyalarına olan ilginin azalmasına bağlı olarak üretimin kısıtlı alanlarda gerçekleştirilmesine, elde edilen gelirin azalmasına, mesleğe yönelik ilginin düşmesine ve mesleğin yok olmasına neden olmaktadır.

3.3. Kalaycılık

Bakır kapların kalaylanmasını ifade eden kalaycılık, bakırcılığa bağlı olarak varlığını sürdüren bir yan uğraştır. Kalay, yumuşak olması sebebi ile haddelenebilir (*tel levha haline getirilebilir*) gümüş beyazlığında metalik bir elementtir (Acar, 2011:43).

Safranbolu’da kalaycılık mesleğini devam ettiren Hüsni AVUÇ Usta (fotoğraf 3) ile konu hakkında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede Hüsni Usta’nın kalaycılık ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır;

“Safranbolu’da kalaycılık mesleği, son temsilcileri Hüsni AVUÇ (kendisi) ve Dursun ÇAVDAR isimli 2 usta tarafından ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. 1949 doğumlu olan Hüsni AVUÇ, askerlikten sonra bu mesleğe başlamış ve 46 yıldır mesleğini sürdürmektedir. Kalaycılığın tarihe karışan zanaatlardan biri olmasının üzüntüsünü yaşayan Hüsni Usta için mesleği, sadece turistlerin ilgisini çekmektedir. İş geldikçe kalay yapan usta, mesleklerinde çırak ve kalfanın olmamasından yakınsa da işini özveri ile yapmaya devam etmektedir.”

3.4. Dericilik

Deri, insanoğlunun ilkçağlardan bu yana ağaç ve taşla birlikte kullandığı araçlardan biridir. Hayvanların derilerini yüzerek bir takım işlemlerden geçirip insanların kullanabileceği hale getirilmesi olarak tanımlanan dericilik, insanoğlunun bildiği en eski sanatlardan biri olarak kabul edilmektedir (Kızılkaya, 1996:4). İnsanlar barınma, yeme-içme, örtünme, güvenlik gibi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tarihin ilk çağlarından itibaren doğanın sunduğu olanaklardan yararlanmışlardır. Bu doğrultuda insanlar örtünme ve soğuktan korunma gibi temel gereksinimlerini gidermek amacı ile hayvan postlarını deri haline getirebilmek için ilkel yöntemler kullanmışlar ve bu durum zaman içerisinde dericiliğin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Deniz ve İrken, 2020:1529). Türkler, Orta Asya’da hayvancılığın ön planda olduğu konar-göçer bir yaşam sürdürdüğünden dolayı hayvancılığa dayalı dericilik kültürü bireysel ve toplumsal yaşamda büyük öneme sahip olmuştur. Orta Asya’da hüküm sürmüş Uygur ve Köktürk gibi Türk devletlerine ait kurganlarda deriden yapılmış eşyaların bulunması, Türklerin deriye verdiği önemi ortaya koymaktadır Çok eski geçmişe sahip olan dericilik mesleği üzerine özellikle Osmanlı döneminde pek çok çalışma yapılmıştır. “Sahtiyan” adı verilen ve tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış keçi derisini ifade eden kırmızı renkli keçi derisi, ilk kez Türkler tarafından işlenmiş ve birçok ülkede “Türk Derisi” olarak bilinmektedir (Yılmaz, 1990:309). En eski meslek grupları arasında yer alan debbağlık çeşitli disiplinlere kaynaklık etmiş ve araştırmalara konu olmuştur. Dericilik mesleğinde çok sayıda terim kullanılmaktadır. Büyükbaş ya da küçükbaş hayvanların postlarının bakterilerden korunması, bozulmasının engellenmesi, ısı ve neme dayanıklı hale getirilmesi amacı ile yaş ya da tuzlanarak (salamura ederek) çeşitli süreçlerle işlenmesine tabaklama, bu işlemin yapılarak ham derinin bitmiş deriye dönüştürüldüğü yerlere ise "tabakhane" adı verilir. Debbağlık (debagat), dericilik anlamına gelirken; bu mesleği icra edenler ise “Debbağ (Tabak, Deriyi İşleyen)” olarak ifade edilir. Debbağ kelimesi zamanla "Dabak" olmuş, deri işlenen yerlere ise önce "Dabakhane (Debbağhane, Debbagistan)” ve süreç içerisinde "Tabakhane" adı verilmiştir (Deniz ve İrken, 2020:1529).

Dericiliğin Safranbolu’da ne zaman başladığı bilinmemektedir. Tabakhaneinin, Safranbolu’nun doğal yapısını bozmaması, tabaklama yaparken su kaynağına yakın olması, atık suyun dışarı rahatlıkla atılabilmesi, görünüm ve pis kokunun şehri etkilememesi açısından imalatın sadece tabakhane gerçeğe gerçekleştirilmesi, dericiliğe verilen hassas önemi göstermektedir. 17. Yüzyıldan beri Safranbolu’da dericilik önemli iş koludur ve dericiliğe bağlı zanaat kollarının tarihi Safranbolu çarşısında gelişmiş olduğu görülmektedir (Kalyoncu, 2010:41).

Safranbolu’da deri imalat yerini ayakta tutmaya çalışan İsmail SARITUNÇ (fotoğraf 4) ile konu hakkında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede İsmail Usta’nın dericilik ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır;

“1970 yılında Safranbolu’da doğan usta bu mesleği babasından öğrendiğini ve ilkökul yaşlarından itibaren 1999 yılına kadar yaklaşık 29 yıl boyunca aralıksız deri imalatıyla uğraştığını belirtmektedir. 1999 yılında tabakhaneinin kapatıldığını ve günümüzde tabakhane binasının Sarıtunç Müzesi olarak hizmet verdiğini söyleyen usta, 20. Yüzyılda Eflani’de en iyi cins hayvanların yetiştirildiğini ve Safranbolu’da toplanan en iyi derilerinin bu tabakhaneinde işlendiğini söylemektedir. El sanatları düzeyinde üretim yapan ve usta-çırak-kalfa ilişkileri içinde yetişen çalışanlar sayesinde tabakhaneinde işlenen bu deriler ülkenin hemen her yerine satılmaktaymış. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş bu mesleğin bittiğini, usta-çırak ilişkilerine gereksinim duyulan diğer meslekler gibi önemini yitirerek kaybolduğunu anlatmaktadır. Son dönemde Sarıtunç Müzesi’nde deri üzerine hediyelik eşyalar satan usta, gelen yerli ve yabancı turistlere bu tabakhaneini gezdirmekte ve tabakhane bölgesinin tarihi hakkında bilgi vermektedir.”

İsmail Usta, dericiliğin Safranbolu ve açısından önemini şu şekilde ifade etmektedir;

“Ben de bu işte ustalaştıktan sonra süreç içerisinde 3 eleman yetiştirdim. Yetiştirdiğim elemanlar, Safranbolu’da tabakhanelerin kapanmasından sonra dericilik faaliyetinin sürdürüldüğü bir başka şehir olan Gerede’ye giderek orada işlerine devam ettiler. Hatta yetiştirdiğim elemanlardan bu işi yaparak emekli olanlar bile oldu. 20. yüzyıl başında 300’e yakın tabakhaneinin bulunduğu bu bölge, Selçukludan itibaren Osmanlı döneminde ve Kurtuluş Savaşı’mız yıllarında askerlerimizin kılık-kıyafet ve teçhizat ihtiyacının karşılandığı önemli merkezlerdendir (Bkz. Foto 2). Selçuklu döneminde ordunun ihtiyaç duyduğu deri üretimi Diyarbakır ve Safranbolu’da yapılırken, Osmanlı döneminde ise 5 vilayete çıkartılmıştır. Safranbolu bunlara dahil iken Diyarbakır o dönemde yokmuş. Bu bölgeler askeri stratejik öneme sahip olduğu için de gizli tutulmuş. Bu doğrultuda Safranbolu’da safran bitkisi öne çıkartılıp ‘şehrin geçim kaynağı kıymetli bir bitki olan safran bitkisindenmiş’ algısı uyandırılarak işin iç yüzünde bu tabakhanelerde üretilen derilerimizle askerlerimize sağlanan destek gizlenmiştir. Safranbolu evlerinin imarında da bu tabakhanelerden çıkan atık maddelerin kullanılması, evlerimizin yüzlerce yıl bu kadar sapsağlam kalmasına da vesile olmuştur.”

Safranbolu’da tabakhaneler ve dericilik önde gelen üretim merkezlerinden ve el sanatlarındandır. Sanayileşmeden etkilenen Safranbolu tabakhaneleri de Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak sayıca azalmıştır. Günümüzde Safranbolu’da her ne kadar aktif çalışan bir tabakhane olmasa da dericilik müzesi işletmecisi olan İsmail SARITUNÇ beyefendi en azından bu zanaatın zamanında nasıl yapıldığını bizlere tanıtmaktadır (Deniz ve İrken, 2020:1535).

3.5. Yemencilik (Köşkerlik)

Deri ve deri ürünleri tüm dünyada ilgi görmüş ve Anadolu topraklarına kadar yayılmıştır. Türk kültüründe yerini alan deri ve deri ürünlerinin tarihi bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Safranbolu yöresi de deri imalatı ve yemeni yapımı ile bu meslekte adını duyurmuştur. Yemeni siyah, sarı ya da kırmızı renkli sahtiyandan (tabaklanarak cilâlanmış ve boyanmış deri) yapılan, taban kısmı kösele, üstü deri ve yan kısımlarından dikilerek oluşturulan bir ayakkabı çeşididir. Geleneksel Türk El sanatları mesleğinden biri olan Yemeninin ilk defa Yemen’de bir kişi tarafından üretildiği ve bu nedenle “Yemen-i Ekber” ismini aldığı bilinmektedir. Yemencilere “köşker” ve yemeni yapımı ile uğraşan ustalara ise “köşker ustası” denilmektedir. Farsça bir kelime olan Köşker “keşfer” kelimesinden gelmiş olup ‘ayakkabı ustası’ anlamına gelmektedir. Anadolu Topraklarına kadar yayılan yemeni yapımı zaman içerisinde ülkemizde birçok illere yayılmaktadır (Topbaş, 1991:13; Özen, 1982:19; Doğan ve Kaya, 1999:82).

Safranbolu’da Yemencilik mesleğinin son temsilcisi olan Erhan BAŞKAYA (fotoğraf 5) ile Yemeni yapımı hakkında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan bu görüşmede ifade edilen bilgiler şunlardır;

“Safranbolu’da yemencilik mesleğini devam ettiren 1967 doğumlu Erhan Usta, bu sanatın son temsilcisidir. 39 yıldır yemencilik mesleğini yapan usta, ilköğrenimini tamamladıktan sonra 1980-1985 yılları arasında çıraklığını tamamlamıştır. Mesleğini severek ve özveri ile yapan Erhan Usta, kaliteli yemeni için tabanın manda derisinden, üst kısmının büyükbaş hayvan derisinden, astarın keçi derisinden ve yandaki

dikişlerin ise el emeği şeklinde yapıldığını ifade etmektedir. Bu yüzden yemenici ustalarının parmaklarının nasırlı olduğunu dile getirmektedir. Yıllar öncesinde Safranbolu’da yemeniciliğin merkezinin “Arasta Çarşısı” olduğunu anlatmaktadır. Kadınların Arasta Çarşısı’na girmediğini, bir kadının yemeni alacaksa babası, kocası ya da oğlu tarafından alınarak eve götürüldüğünü belirtmektedir. Kadın yemeniyi kendi ayağına alacaksa çarşının dışında bekler, çıraklar yemenileri götürüp gösteriler, beğenirse satılırdı. Zamanla arasta çarşısına kadınlar da girmeye başlamıştır. Erhan Usta’ya göre yemenicilik mesleğinin unutulmaya başlamasının en önemli sebepleri yemeni yapımının çok zahmetli olması ve şimdiki gençlerin bu sanata ilgi duymamasıdır. Türkiye’de Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis ve Safranbolu yöresinde az da olsa yemenicilik zanaatı devam ettirilmektedir.”

3.6. Baston Yapımı

Anadolu’nun kültürel geçmişi kapsamında tarihi çok eskilere dayanan baston yapımı, ince bir işçilikle gerçekleştirilmektedir. Değişik kültürlerde asaletle, otoriteyle, bilglikle ve zarafetle ilişkilendirilen baston (asa) kullanımı, Türk gelenek ve göreneklere içerisinde yerini almaktadır (<http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/baston>).

Geleneksel el sanatları arasında el yapımı olan bastonlara yerli ve yabancı turistlerin ilgi göstermesi ve Safranbolu’nun sahip olduğu, zanaatkarlarımızın özveriyle çalışıp ortaya koydukları bu ürünler el sanatlarının Safranbolu’nun tarihi ve kültürel amacını ortaya koymaktadır. Safranbolu’da baston yapımı ile uğraşan Ahmet YAPICI ve Ali YAPICI (Baba-Oğul) (fotoğraf 6) ile konu hakkında görüşme yapılmıştır. Yapılan bu görüşmede Ahmet Usta’nın yaptığı zanaat ile ilgili aktardığı bilgiler şunlardır.

“1957 yılı Bartın (Ulus) doğumlu olan Ahmet YAPICI, 1983 yılına kadar memur olarak çalışmıştır. Çocukluk yıllarından beri ahşap süsleme sanatına ilgi duymuş ve amatör olarak çeşitli ürünler yapmıştır.1983 yılında memurluktan istifa ederek çok sevdiği ahşap işlemeciliği işine başlamıştır. O yıllarda Safranbolu’da küçük bir dükkân açarak çeşitli ahşap oyuncaklar, Safranbolu ev maketleri ve baston yaparak mesleğine devam etmiştir. Geçmiş yıllarda daha yoğun çalışan Ahmet Usta, günümüzde ayda yaklaşık 500 adet baston yapmaktadır. Genellikle el işçiliği ile yaptığı bastonlarda testere, torna, ege, zımpara, fırça gibi alet ve makineler kullanılmaktadır. El emeği en kaliteli bastonların hammaddesinin kızılçık ağacı olduğunu, kayın, dişbudak, meşe, kestane, ceviz, acı elma gibi sert ağaçlarında tercih edilebileceğini söylemektedir. Ahmet Usta’ya göre kızılçık ağacının işlenebilirliğinin kolay ve dış etkilere dayanıklı olması, her çeşit desenin pürüzsüz şekilde çizilebilmesi ve iç renginin beyaz olması baston yapımında sıkça kullanılmasının sebeplerini oluşturmaktadır. Sanatını oğluna da öğreten usta, 1993 yılından beri oğlu Ali YAPICI ile birlikte çalışmaktadır. Safranbolu Karıt Sanayi sitesinde küçük bir atölyesi bulunan Ahmet Usta, burada ürettiği baston ve ahşap hediyelik eşyaları, Safranbolu Eski Çarşı’da bulunan dükkânında sergileyip satmaktadır. Bu işi yapmanın olduğunu, kabiliyet istediğini ve yapılan işten zevk alınması gerektiğini ifade eden usta, hediyelik eşyaların ve baston yapımının günümüzde lazer uçlu makineler ile yapıldığından dolayı bastonculuğun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini söylemektedir.”

Sonuç ve Öneriler

Karabük ili Safranbolu ilçesinde sürdürülen ve yok olma noktasına gelmiş geleneksel el sanatlarını konu edinen bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şunlardır;

* Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bireysel ya da toplumsal ölçekte ekonomik yaşama yansımaları göz önüne alındığında bir taraftan moda kavramının küreselleşmesi diğer taraftan bireylerin üretim ve tüketim tercihlerinin değişmesi, geleneksel el sanatlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca teknolojik gelişmeler ve artan nüfus ile birlikte değişik meslek gruplarının ortaya çıkması bir yandan üretim miktarını ve ürün çeşitliliğini artırırken diğer yandan üretim maliyetini düşürmekte, bu durum birim satış fiyatının da düşmesine sebep olmaktadır. Sonuç itibari ile emek ve sabır gerektiren geleneksel el sanatları ürünlerinin, teknolojik ürünleri ile rekabeti zorlaşmıştır.

* Safranbolu’da, 18. Yüzyıla ait Sadrazam İzzet Mehmet Paşa Vakfı Vakfıyesisi’nde çok sayıda el sanatlarından ve onlara ait dükkânın varlığından söz edilirken bu durum zamanla değişmiş ve özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirtilen nedenlerden dolayı el sanatları ve dükkân sayısında azalma başlamıştır. Bugün Safranbolu’da yaşatılmaya çalışılan el sanatları Arasta Çarşısı ve çevresindeki dükkânlarda icra edilmektedir.

* Safranbolu’da emek ve sabır gerektiren el sanatları, talep olmayışı ve usta-çırak eğitimi kapsamında gençlerin pek ilgi göstermeyişi gibi sebeplerden dolayı günümüzde terk edilmiş durumda ve yok olmaya yüz tutmaktadır.

* Safranbolu'da günümüzde de geçerliliğini devam eden ve kültürel birer unsur olmalarının yanında ekonomik açıdan da gelir getirmeye devam eden demircilik, bakırcılık, kalaycılık, debbağlık, yemenicilik ve bastonculuğun varlığını sürdürmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Her ne kadar söz konusu meslekler devamlılığını sürdürüyor görünse de genç neslin bu tarz geleneksel mesleklere yönelmemesi, bu meslekler için gelecekte sürdürülebilirlik sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olabilecektir.

* Çalışmada belirtilen mesleklerin çoğunluğunda mesleği icra eden kişi sayısı ya tek ya da yaşı fazla birkaç kişiden oluşmaktadır. Buna ilaveten söz konusu meslekleri yapanlarda yetiştirilmek amacıyla bir elemanın (çırağın) olmaması, ustaların mesleği bırakması ile birlikte yok olma riski taşımaktadır.

Karabük ili Safranbolu ilçesinde sürdürülen ve yok olma noktasına gelmiş geleneksel el sanatlarını konu edinen bu çalışmada sunulan öneriler şunlardır;

* Küreselleşmenin de etkisiyle birbirine tıpa tıp benzeyen şehirlerin ve kültürlerin ortaya çıkması, geçmişten günümüze varlığını devam ettirebilmiş somut ve somut olmayan kültürel unsurların korunması zorunluluğunu da getirmiştir. Küreselleşen şehirlerin yanında geçmişini de korumayı başarabilmiş yerleşmeler, farklı özellikleri ile birer cazibe noktası olarak turizm merkezleri haline gelmeyi başarmışlardır. Turizmin bir bölgenin ekonomisine yaptığı katkı elbette ki önemli bir artı faktördür ancak asıl önemli olan kültürel unsurların korunarak gelecek nesillere de güvenle devamlılığını sağlamaktır (Arslan, vd.:2017:237). Bu mesleklerin kaybolmaması, korunması ve geleceğe aktarılmasında yerel yönetimlere, ilgili kurum ve kuruluşlara, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. "Bir Usta Bin Usta" gibi projelerin Safranbolu'da da yapılması sağlanarak, genç kuşaklarla ustaların bir araya getirilmesi sağlanmalıdır. Böylece hem kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin kaybolmaması sağlanmış hem de genç kuşakların bu mesleklere ilgisi artırılmış olacaktır.

* Kültürel miras kapsamında genelde geleneksel el sanatlarımızın korunması, tanıtımı ve pazarlanması konusunda ilgili tüm paydaşlar yönetim duygusu ile harekete etmelidir.

* Konu ile ilgili dernekler kurulmalı, kurslar açılarak ve atölyeler kurularak çırağların ve ustaların yetiştirilmesine imkân sağlanmalı, pazarlar açılmalı, festival ve fuarlar düzenlenmeli, mesleklerini sürdüren ustalar ödüllendirilmeli, ürünlerin pazarlamasında poşetleme - teşhir - etiketleme - kimlik kartı kullanımı gibi hususlara dikkat edilerek ürünün güvenilirliği artırılmalı, üst düzey yöneticilerin yabancı konuklara el sanatları ile ilgili hediyeler verilmesi sağlanmalı, tanıtıcı broşürler ve videolar hazırlanmalı, tur operatörleri ve tur rehberleri bu konuda bilgilendirilmelidir.

* Aynı zamanda turistik hediyelik eşya tasarımlarında el sanatı üretimi yapmakta olan ustalarla iş birliğine gidilerek geleneksel el sanatları ürünlerinin (deri çanta, deri cüzdan, deri kemer, deri ayakkabı, deri kıyafet, deri süs eşyası, deri takılar, deri saklama kabı gibi) günümüz modası ile uyumlu şekilde ele alınarak alıcılar için daha çekici hale getirilmesi sağlanmalıdır. Bu doğrultuda ürün kalitesinin istenilen seviyede tutulması sağlanarak ustaların ürünleri kendi değerlerine göre pazarlamak için uygun ortam koşullarının hazırlanması sağlanmalıdır.

* En önemli sorunların başında gelen çırağ sorununu çözmek amacı ile geleneksel el sanatlarını sürdüren ustalar ile ilgili kurumlar bir araya gelerek gerekli sayıda çırağ belirlendikten sonra eğitim merkezleri tarafından iş garantili kurslar düzenlenmelidir. Bu kursları başarıyla tamamlayan kursiyerler, en azından asgari ücretle hemen bir işe başlayabilmelidir (Orhan, vd: 2016:50).

* Çırağ sorunun çözümü konusunda Karabük Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokulları ile protokol imzalanarak mevcut el sanatları ile ilgili bölümler açılmalı, öğrenciler yetiştirilmeli ve ustaların yanında staj yapmaları sağlanmalıdır.

* Safranbolu merkezde ve Tarihi Çarşı bölgesinde meydanlara ve kavşaklara mevcut geleneksel el sanatlarını tanıtıcı reklam panoları bulundurulmalı, herkesin dikkatini çekecek büyüklükte heykelleri ya da benzeri görselleri (at nalı, semer, yemeni, bakır malzemeler, vb.) inşa edilerek sergilenmeli, böylece farkındalık yaratmalıdır.

* Turizm ve Kültürel Coğrafya, geliştirdikleri ve geliştirecekleri ilkeler ve politikalar doğrultusunda kültürel çeşitliliğin ve özgünlüğün korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik disiplinlerdir. Bu kapsamda geleneksel el sanatlarına ait unsurların (hediyelik eşyaların) turizm ürünü olarak tanıtılması ve pazarlanmasında önemli rol oynayabilirler. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Valilikler, Kaymakamlıklar, Belediyeler, AB ve UNESCO gibi kurumlar ile bağlantı kurularak korunma konusunda ulusal-uluslararası ölçekli koruma statüleri değerlendirilmeli, yapılacaklar tespit edilerek gerekli önlemler alınmalıdır.

* Geleneksel el sanatlarının hızla yok olmaya başladığı bugün bu zanaatları yaşatmaya çalışan ustaların tespit edilerek kendileri ile görüşülmesi, aktardıkları bilgilerin yazılı ve sesli olarak kayıt altına alınması, kültürel miras unsurlarımızın unutulmaması, yeni nesillere aktarılması, korunması ve böylece sürdürülebilir kılınmaları açısından mutlak önem taşımaktadır.

Çalışmada adı geçen ustalarımız başta olmak üzere tüm geleneksel el sanatları ustalarımıza teşekkür ediyor, minnet duyuyoruz.

Kaynakça

- Acar, M., (2011). Karabük Safranbolu El sanatları. Anıt Matbaa, Ankara.
- Albayrak, A., (2013). Alternatif Turizm. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Arslan, F., Çağlar, İ. M. ve Gürbıyık, C., (2017). Kültürel Miras Kapsamında Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Meslekler: Turgutlu Örneği. *Studies Of The Ottoman Domain*, 7(13): 211-247.
- Dağı, F. ve Çelik, Ö., (2020). Safranbolu'da Meslek Folkloru Bağlamında Demircilik. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 26-38.
- Deniz, T ve İrken, V., (2020). Safranbolu'da Dericiliğin Günümüzde Kalıntısı: Tabakhane Müzesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 1527-15389.
- Diker, O. ve Deniz, T., (2017). Coğrafya ve Tarih Perspektifinden Somut Kültürel Miras ve Türkiye. Ankara: Pegem A.
- Dilmaç, O. (2013). Erzurum'da Kaybolmaya Başlayan Yöresel El Sanatları. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(11), 93-101.
- Doğan, M. ve Kaya, Ş., (1999). Gaziantep Ev ve El Sanatları Kitabı. Gaziantep İl Turizm Müdürlüğü Yayınevi, Gaziantep.
- Kalyoncu, H., (2010), “*Tarih İçinde Safranbolu*” Safranbolu Belediyesi Kültür Hizmeti, İstanbul.
- Kızılkaya, T. H., (1996). Deri Giyim Sanayi İşletmelerinde Üretim Planlaması Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Onuk, Akpınarlı, Ortaç, Ayda, Küçükömerler ve Köklü, (2005). “Ankara İli El Sanatları ve Beslenme Kültürü”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, s: 436.
- Orhan, Fatih vd. (2016). An Example of the Copper Production Area in Anatolia: Coppersmith in Erzincan (Turkey) and Importance of the Production Branch as the Cultural Heritage Value
- Onuk, T., (2002), “Geçmişten Günümüze Türk El Sanatları”, *Türkler*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 416-419.
- Özen, K., (1982). “Divriği İlçesinde Köşker Esnafı”, *Türk Folkloru*,4/37-38:19-21.
- Özgüven, G. ve Yavuz, C. (2006). El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Katkıları (Ordu İli Örneği). Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu, Çanakkale. 167-183.
- Öztürk, İ., (2005). Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler). *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 7:67-75.
- Özcüre, G., ve Yavuz, C., (2006). El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Katkıları (Ordu İli Örneği). Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu, Çanakkale. 167-183.
- Sarıoğlu, H., (2005). El sanatlarını milli değer olarak algılamak. *Milli Folklor Dergisi*, 66:72-74.
- Skounti, A., (2011). The Lost Ring: Unesco's World Heritage and Intangible Cultural Heritage, *Milli Folklor Dergisi*, 23(89):28-40.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü, İllere Göre Geleneksel El Sanatlarımız, 2012: 6.
- Topbaş, A., (1991). “Afyonkarahisar Yemenciliği” II. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri Zafer Matbaası, Afyonkarahisar.
- Tunçözgür, Ü. (2012). “*Dünden Bugüne Safranbolu*”, Safranbolu Belediyesi Kültür Yayınları, Safranbolu.
- Yılmaz, B., (1990). Dünyada Deri Sanayinin Geleceği ve Deri Mamulleri, Ankara.

İnternet Kaynakçası

<https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/bakir>

(Erişim Tarihi: 07.04.2020).

<http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/baston>

(Erişim Tarihi: 04.02.2020).

<http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsan%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi>

(Erişim Tarihi: 08.05.2020).

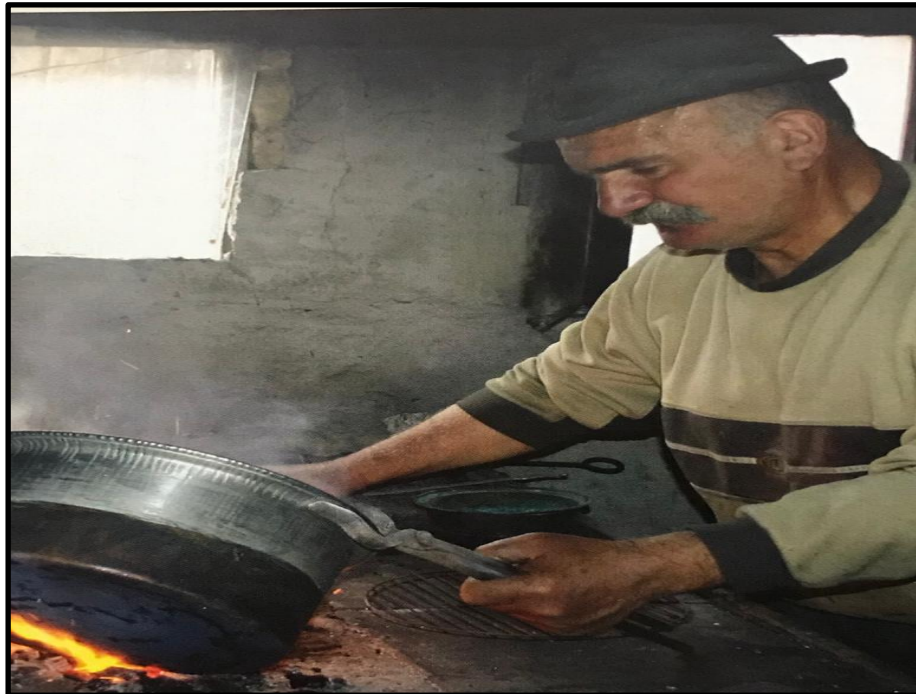
EKLER

1: Safranbolu demirci ustası Hüseyin Şahin ÖZDEMİR demirci dükkânı

2: Safranbolu bakır işlemeciliği ustası Mehmet Kemal ÖZDAL'ın bakır işlemeciliği

3: Safranbolu kalaycı ustası Hüsnü AVUÇ'un kalaycı dükkânı

4: Safranbolu derici ustası İsmail SARITUNÇ ve deri işçiliğinden yapılan ürünler

5: Safranbolu yemenici ustası Erhan BAŞKAYA'nın yemeni atölyesi ve usta ile yapılan görüşme

6: Safranbolu el yapımı baston atölyesi ve baston yapımı ustaları Ahmet YAPICI ve Ali YAPICI